

σες (ελληνικά, γερμανικά, αγγλικά) προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία, τη μορφή, την αρχιτεκτονική, τη λατρεία και τους μύθους του ιερού, καθώς και για τις ανασκαφικές έρευνες και τα ευρήματα στον ιερό χώρο και συντελούν στην πολύπλευρη ενημέρωση των επισκεπτών.

Το νέο κτήριο των ανασκαφών, στον ιερό χώρο της Αφάιας, μπορεί, τόσο από πλευράς στυλιστικής-αισθητικής όσο και από πλευράς διδακτικής, να διεκδικήσει τον τίτλο ενός από τους σημαντικότερους εκθεσιακούς αρχιτεκτονικούς χώρους. Η αναστήλωση του παλαιότερου πώρινου ναού και η επιμελημένη συντήρηση συντελούν στο ν'

αποκτήσει ο επισκέπτης σαφή εικόνα του ιερού οικοδομήματος, που με τα βαριά αρχιτεκτονικά μέλη και τα έντονα χρώματα στέγαζε τη λατρεία της Αφάιας.

Τα τεχνικά μέσα που προσφέρει η σύγχρονη τεχνολογία έχουν αξιοποιηθεί με τον καλύτερο τρόπο. Αναμφισβήτητο ο χώρος αυτός θα μπορούσε ν' αποτελέσει άριστο τόπο μελέτης της αρχαϊκής αρχιτεκτονικής, όχι μόνο για τους φοιτητές και τους αρχαιολόγους, αλλά και για κάθε άνθρωπο που επιθυμεί να γνωρίσει τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, μέσα από μια συλλογική επιστημονική προσπάθεια. Ωστόσο δεν είναι σίγουρο, αν το κτήριο θα λειτουργήσει ως αρχιτεκτονική αποθή-

κή ή ως Μουσείο ανοικτό στο κοινό. Τα προβλήματα είναι πολλά: φύλαξη των ευρημάτων, συνεχής συντήρηση και φροντίδα των αρχιτεκτονικών μελών. Αξίζει όμως ν' αντιμετωπισθούν τα προβλήματα αυτά, ώστε ο χώρος να είναι επισκέψιμος και η επίσημη αυτή προσπάθεια, που αποτελεί παράλληλα μια εκπαιδευτική επιστημονική πραγματικότητα, να γίνει κτήμα όλων των ανθρώπων και όχι μόνο των ειδικών.

**Σταυρούλα Δ.
Σαημακοπούλου**
Αρχαιολόγος

«Οι Αθλητικοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα»: Μια έκθεση

Η ηγεσία του Υπουργείου Πολιτισμού — μέσα στα πλαίσια της πολιτικής της υποστηρίξεις του ελληνικού αιτήματος για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1996 στην πόλη της Αθήνας — απεφόισε την οργάνωση καλλιτεχνικής εκδήλωσης με βάση την ιστορική αναδρομή και κάτω από το γενικό τίτλο «Το Πνεύμα και το Σώμα».

Η εκδήλωση χωρίστηκε σε τρεις εκθεσιακές ενότητες, από τις οποίες η πρώτη απέβλεπε στην προβολή του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού, η δεύτερη είχε θέμα την «Αναβίωση της Ολυμπιακής Ιδέας κατά τον 19ο και 20ό αιώνα» (οργανώθηκε στην Εθνική Πινακοθήκη) και η τρίτη τον «Αθλητισμό και Κίνηση στη Σύγχρονη Ελληνική Τέχνη» (οργανώθηκε στο Ζάππειο Μέγαρο).

Στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας ανατέθηκε να πραγματοποιήσει το πρώτο μέρος αυτού του εκθεσιακού τριπτύχου, δηλαδή την έκθεση με θέμα «Οι

Αθλητικοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα», που σκοπό είχε την παρουσίαση του πολιτισμικού περιβάλλοντος και κλίματος μέσα στα οποία άνησε, ιδιαίτερα κατά τους κλασικούς χρόνους, το αρχαίο ελληνικό αθλητικό πνεύμα. Για την καλύτερη επίτευξη του σκοπού συστάθηκε 10μελής Οργανωτική Επιτροπή που αποτελείτο από: 1. την κα Όλγα Τζάδου - Αλεξανδρή, διευθύντρια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 2. τον κ. Γιάννη Τζεδάκι, διευθυντή Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, 3. την κα Καίτη Δημακοπούλου, Έφορο Αρχαιοτήτων της Προϊστορικής Συλλογής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 4. την κα Κατερίνα Ρωμιοπούλου, Έφορο Αρχαιοτήτων της Συλλογής Γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 5. τον κ. Πέτροφ, Καλλιγά, Έφορο Αρχαιοτήτων της Συλλογής Χαλκών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 6. την Ελισάβετ Καραγιώργα - Στασινοπούλου, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 7. την δ. Ρούζα Προσκυνητοπούλου, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 8. την κα Σταυρούλα Παπαδιανοπούλου - Καλλιώδη, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, 9. τον κ. Πάνο

Βαλαβάνη, λέκτορα του Τμήματος Κλασικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και 10. την δ. Βασ. Μαχαίρα, αρχαιολόγο, επιστημονικό συνεργάτη του LIMC.

Η Οργανωτική Επιτροπή της έκθεσης του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, εκτός από το ίδιο το καλλιτεχνικό γεγονός της συγκέντρωσης σημαντικού αριθμού αξιόλογων έργων της αρχαίας τέχνης σε έναν ενιαίο εκθεσιακό χώρο, προσέβλεψε συγκεκριμένα και στον παιδευτικό ρόλο της Έκθεσης, απευθυνόμενη ιδιαίτερα στους νεαρούς μαθητές των ελληνικών σχολείων, αφού η έκθεση θα παραμείνει ανοικτή έως τον Ιανουάριο του 1990. Η προετοιμασία της έκθεσης — που εγκαινιάστηκε στις 15 Μαΐου 1989 — άρχισε στα τέλη ήλη του 1987 και είχε δύο παράλληλους στόχους: την οργάνωση της ίδιας της έκθεσης και τη σύνταξη επιστημονικού καταλόγου των εκθεμάτων, στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα.

Και πρώτα μερικά αριθμητικά στοιχεία για την έκθεση:

Στην έκθεση περιλαμβάνονται συνολικά 233 αρχαία έργα, που προέρχονται από 26 Μουσεία, ελληνικά και ξένα. Από ελληνικά Μουσεία προέρχονται: 135 αρχαία εκθέματα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και 76 έργα από 21 άλλα αρχαιολογικά Μουσεία της χώρας. Αυτά είναι: της Ακροπόλεως —Αθηνών,

Αττικός μελανόμορφος αμφορέας με λαϊκό γύρω στο 500 π.Χ. Μόναχο Staatliche Antikensammlungen.

Τριδραχμο της Κω. Γύρω στο 480-450 π.Χ. Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.

Δίοςκο. Μέσα του 5ου αι. π.Χ. Βερολίνο, Antikenmuseum.

της Αρχαίας Αγοράς, του Κεραμεικού, της Γ' Εφορείας Αρχαιοτήτων (Συλλογή), του Επиграφικού και Νομισματικού Μουσείου. Επίσης, από τα Μουσεία 'Αργούς, Βόλου, Δελφών, Ηρακλείου Κρήτης, Θεσσαλονίκης, Θήβας, Θήρας, Ισθμίας Κορινθίου, Ναυπλίου, Νεμέας, Ολυμπίας, Ρόδου, Σάμου και Σπάρτης. Από 4 Μουσεία του λοιπού ευρωπαϊκού χώρου προέρχονται συνολικά 22 έργα, ήτοι: 11 αρχαία από το Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου, 5 από το Μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι, 3 από το Μουσείο του Μονάχου (Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek) και 3 από το Βερολίνο (Antikenmuseum, SMPK).

Δεν περιλήφθηκαν τελικά στην έκθεση δύο αρχαία του Μουσείου Ακροπόλεως, δηλαδή το κεφάλι του «Ξανθού εφήβου» και το «παίδι του Κρίτιου», που αναφέρονται όμως στον κατάλογο της έκθεσης και τα οποία πάντως μπορεί κανείς πάντοτε να θαυμάσει στο Μουσείο του Ιερού Δρόμου.

Η έκθεση περιλαμβάνει καθ' ύλην 53 λιθινα γλυπτά έργα, 107 έργα κεραμικής (κυρίως αγγεία), 54 μεταλλικά, κυρίως χάλκινα ειδώλια και σκεύη, και 19 έργα μικροτεχνίας (των νομισμάτων συμπεριλαμβανομένων).

Η Έκθεση καταλαμβάνει πέντε συνεχόμενες αίθουσες του Μουσείου και αναπτύχθηκε σε ενότητες, σύμφωνα με το πρόγραμμα που έθεσε η Οργανωτική Επιτροπή και ενέκρινε το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Εισαγωγή στην έκθεση αποτελούν έργα που απεικονίζουν την ιδέα του Αγώνα και την προσωποποίηση της Νίκης καθώς και προτομή του ποιητή Πινδάρου, υμνωδού των αθλητικών αγώνων, με τις ωδές του στους νικητές των πανελληνίων αγώνων.

Η πρώτη ενότητα είναι αφιερωμένη στην ελληνική προϊστορία: Από αρχαιολογικά ευρήματα της Μινωικής Κρήτης, της Θήρας και της Μυκηναϊκής Ελλάδας γίνεται

κατανοητό στον επισκέπτη ότι αθλήματα όπως το κυβίστημα (η ακροβασία), τα ταυροκαθάψια (ακροβατικά αγωνίσματα με ταύρους), η πυγμή, η πάλη, ο δρόμος και η αρματοδρομία ήσαν γνωστά και αγαπητά αγωνίσματα στον ελληνικό χώρο ήδη κατά τη 2η χιλιετία π.Χ.

Η επόμενη ενότητα, που ονομάζεται «αγώνες στον κόσμο του Μύθου», αναφέρεται στη γένεση της ιδέας των αθλητικών αγώνων μέσα από τους επιτάφιους αγώνες προς τιμή ευγενών νεκρών της γεωμετρικής περιόδου, που υμνήθηκαν από το ομηρικό Έπος (8ος αι. π.Χ.) και συνδέθηκαν με τοπικές ηρωικές μορφές.

Η τρίτη ενότητα είναι αφιερωμένη στο αρχαίο Γυμνάσιο, ως έννοια και ως πράξη. «Το Γυμνάσιο — χώρος άθλησης και παιδείας»: Οι χώροι άθλησης (και η παλαίστρα), οι τρόποι άσκησης των νέων, ο θρησκευτικός χαρακτήρας με την παρουσία των προστατών θεών, η σύνδεση του χώρου ως τόπου φροντίσης των νέων με την εκεί παρουσία πνευματικών ανθρώπων, όπως σοφιστών, φιλοσόφων, ρητόρων κλπ. Εδώ εκτίθεται και το χάλκινο άγαλμα του νέου αθλητή, γνάστου ως «ο έφηβος του Μαραθώνα».

Η επόμενη ενότητα αναφέρεται στα Παναθήναια, την τοπική λαμπρή εορτή των Αθηναίων, στην οποία τελούνται και αθλητικά αγωνίσματα. Στους νικητές αυτών των αγώνων, όπως είναι γνωστό, δίδονται ως βραβεία αριθμός «Παναθηναϊκών αμφορών», με ζωγραφιστή απεικόνιση του αγωνίσματος στο οποίο είχε νικήσει ο

επιβραβευθείς, και οι οποίοι ήταν γεμάτοι πολύτιμο λάδι. Αρκετοί από αυτούς τους αξιόλογους αμφορείς εκτίθενται σε διάφορα σημεία της Έκθεσης.

Η έμπειρη ενότητα είναι αφιερωμένη στα τέσσερα μεγάλα πανελλήνια Ιερά, της Ολυμπίας, των Δελφών, της Ισθμίας και της Νεμέας, όπου σε τακτά περιοδικά χρονικά διαστήματα τελούνταν σημαντικοί αθλητικοί αγώνες, τονίζοντας έτσι το θρησκευτικό χαρακτήρα των αγώνων αυτών. Εκτός από τα έργα τέχνης που συνδέονται με την ιστορία των πανελληνίων ιερών, εκτίθενται και καταποτιστικά προπλάσματα των διαφόρων κτισμάτων των τόπων αυτών, που συνδέονταν με τα αγωνίσματα: το Ιερό της Ολυμπίας, το Γυμνάσιο των Δελφών και το Στάδιο της Νεμέας.

Στην έκτη ενότητα παρουσιάζονται αναλυτικά, με τη βοήθεια κυρίως παραστάσεων σε αγγεία και χάλκινων ειδώλιων, τα διάφορα αγωνίσματα κατά την κλασική αρχαιότητα. Ξεχωρίζουν ο δρόμος, το άλμα, η δυσκοβολία, ο ακοντισμός και η πάλη, που αποτελούσαν και το σύνθετο άγώνισμα του πεντάθλου. Ακολουθούν η πυγμαχία, το παγκράτιο, η αρματοδρομία και οι ιππικοί αγώνες.

Στην έβδομη ενότητα τονίζεται η επιβράβευση των νικητών των διαφόρων αγωνισμάτων. Από τα εκθέματα διακρίνεται η τριφυλλόστημη αττική οινοχόη από το Δίπυλο, που φέρει χαρακτηριστική αρχαιότερη γνωστή ελληνική επιγραφή (γύρω στα 730 π.Χ.) και αναφέρεται σε επιβράβευση σε διαγωνισμό χορευτών. Ο μεγάλος χάλκινος τριποδικός λέβητας

με τις τρεις κυκλικές λαβές και ο στέφανος από φύλλα δάφνης, ελιάς κλπ. ήταν τα τυπικά βραβεία των αρχαίων αγώνων.

Η έκθεση κλείνει με ένα σύλλογο κυρίως γλυπτών, που αποδίδουν στους νεαρούς γημίνοους αθλητές τη μεγάλη ώρα της νίκης τους. Ανάμεσα στα άλλα εκτίθεται εδώ το μαρμάρινο άγαλμα γημίνοου νέου αθλητή, γνωστό ως «ο αθλητής του Westminster», του Βρετανικού Μουσείου, που είναι ρωμαϊκό αντίγραφο ελληνικού πρωτότυπου των μέσων του 5ου αιώνα π.Χ. Το άγαλμα θεωρείται αντίγραφο χάλκινου έργου του γλύπτη Πολυκλείτου, που παρίστανε τον πυμάχο ολυμπιονίκη Κυνόλο από τη Μαντινεία και τον οποίο η επιγραφή βρήσε παρήκει στην Ολυμπία και εκτίθεται στην Έκθεση δίπλα στο άγαλμα. Επίσης παραπλεύρως εκτίθεται ο «Διαδομένος» του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Πρόκειται για ρωμαϊκό αντίγραφο που βρέθηκε στη Δήλο και αποδίδει πιθανότατα επίσης πρωτότυπο έργο του Αρχαίου γλύπτη Πολυκλείτου. Το άριστο κεφάλι του αγάλματος στολίζει το εξώφυλλο του καταλόγου και αποτελεί το θέμα της αφίσας της Έκθεσης.

Μια μεγάλη έκθεση σαν αυτή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί με επιτυχία μόνο όταν λειτουργούν συλλογικά και αρμονικά όλα τα επιμέρους τμήματα και θεωρούσι παρούσάει ενδιαφέρον να γνωρίσει κανείς όλους τους παράγοντες — μικρούς και μεγάλους — αυτής της ομαδικής εργασίας. Κατ' αρχήν πρέπει να αναφερθεί η Οργανωτική Επιτροπή, που επισκέπτεται και έφερε σε πέρας το πολύπλοκο έργο της επιλογής των κατάλληλων για την Έκθεση αρχαίων έργων, της ειδολογικής κατάταξής τους μέσα στον διαθεσίμου για την Έκθεση χώρους του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και, τελικά, της συγκέντρωσης των έργων των άλλων Μουσείων στο Εθνικό Μουσείο.

Επίσης πρέπει να αναφερθεί η αρχιτεκτονική και Μ. Κουμανταροπούλου, στην οποία ανατέθηκε από τον υπεύθυν των εκθέσεων του Υπουργείου Πολιτισμού κ. Σπ. Μερκούρη η διαμόρφωση του χώρου της έκθεσης, σε συνεργασία με τη διευθύντρια του Εθνικού Μουσείου και Ο. Τζαχούρα - Αλεξανδρή. Παρόλ' αυτά η αρχιτεκτονική επέλεξε το συντονισμό των κατασκευών (των προθήκων,

των ελαιογραφικών κλπ.) και υπήρξε ενδιαφέρουσα η εφαρμοσθείσα λύση του ξύλινου θρανίου, που περβίει τις αιώσους και στο οποίο προσαρμόστηκαν προθήκες και βάσεις αρχαίων.

Για το στήσιμο της έκθεσης εργάστηκαν εντατικά όλες οι Σχολές και τα εργαστήρια συντηρήσεως του Μουσείου: η προϊστορική Σχολή, υπό τις οδηγίες της Εφόρου Αρχαιοτήτων κας Κ. Δημακοπούλου, η Σχολή Αρχαιοτήτων κας Κ. Δημακοπούλου, η Σχολή Γλυπτικής, υπό τις οδηγίες της Εφόρου Αρχαιοτήτων κας Κ. Ρωμιοπούλου, η Σχολή Λογής Αγγείων, υπό τις οδηγίες της Εφόρου Αρχαιοτήτων κας Ηούς Ζερβουδάκη, και η Σχολή της Χαλκιάς, υπό τις οδηγίες του υποφωτοβίου. Στο εργαστήριο Συντήρησης των Χαλκινών ειδικότερα έτυχαν επεξεργασίας από τους συντηρητές κ. Τ. Μαγνήση, Γ. Δαμίδη και Μαρ. Μαγνήση όλα τα μεταλλικά εκθέματα και τα έργα μικροτεχνίας, συντηρήθηκαν εκ νέου πολλά από τα αρχαία αυτά και έγιναν νέες βάσεις και στήριξη 'α' αυτά σε πολλές περιπτώσεις. Το στήσιμο των γλυπτών της έκθεσης επέλεξε ο καλλιτέχνης - συντηρητής του Μουσείου κ. Κ. Στεργιάδης και το στήσιμο των αρχαίων μέσα στις προθήκες συνδέθηκε η γλύπτρια του Μουσείου κας Αφρ. Αίτη - Λάπη. Εντατικά εργάστηκαν επίσης οι φωτογράφοι του Μουσείου, το ηλεκτρονικό συνεργείο και το εργατοτεχνικό προσωπικό του Μουσείου υπό τον αρχιτεχνικό κ. Αντ. Γιατρούση.

Η έκθεση εμπλουτίστηκε με εποπτικά υλικά, σύντομα και καταποιστικά εισαγωγικά κείμενα, επεξηγηματικές πινακίδες κάθε αντικείμενου, διαγράμματα και πίνακες, όλα δι'όλοσσαν, στην ελληνική και αγγλική γλώσσα. Επίσης στις αίθουσες της έκθεσης τοποθετήθηκαν, ύστερα από ενέργειες του γεν. συντονιστή των εκθέσεων κ. Σπ. Μερκούρη, μια σειρά από ηλεκτρονικούς υπολογιστές με έγχρωμες οθόνες, όπου απεικονίζονται τα σημαντικότερα εκθέματα κάθε ενότητας και δίνονται σχετικές με αυτά πληροφορίες.

Την έκθεση του καταλόγου της έκθεσης ανέλαβε το Υπουργείο Πολιτισμού σε συνεργασία με το ελληνικό τμήμα του Ι.Σ.Ο.Μ., ενώ την επιστημονική επίμελεια είχε η κα Ο. Τζαχούρα - Αλεξανδρή και την καλλιτεχνική επίμελεια η κα Ρ. Μισορραχί - Κανόν. Την επιμέλεια των κειμένων της ελληνικής έκδοσης είχε η κα Ντ. Οικονομικού και της αγγλικής έκδοσης ο διδασκ. Άννα Μυκοπούλου και Άλεξ. Μπάκαλος, ενώ νέα φωτογράφιση των περισσότερων εκτεθειμένων έργων έκανε ο φωτογράφος Κ. Γιώργος Φαφάλης. Για τη σύνταξη των λημμάτων, τις μεταφράσεις των κειμένων και τις διορθώσεις όλων των δοκιμών (στην προσπάθεια να περασοθούν τα αναπόφευκτα τυπογραφικά λάθη) εργάστηκαν εντατικά όλη η Οργανωτική Επιτροπή της Έκθεσης. Ιδιαίτερα, πάντως, πρέπει να μνημονευθεί η συντονιστική εργασία της ακαδημαϊκής

δ. Ρ. Προκυντιοπούλου.

Εισαγωγικά κείμενα στον κατάλογο συνέταξαν οι Έφοροι Αρχαιοτήτων κυρίες Ο. Τζαχούρα - Αλεξανδρή, Κ. Δημακοπούλου, Αικ. Ρωμιοπούλου και οι Επιμελήτριες Αρχαιοτήτων Ρ. Προκυντιοπούλου, Ελ. Κακαροπούλου - Στασινοπούλου και Στ. Παπαδημιτρίου - Καλλιμάδα. Επίσης ο κ. Κι. Herftmann για την αρχαία Ολυμπία, ο κ. Ο. Picard για τους Δελφούς, η Ε. G. Gebhardt για την Ισθμία και ο κ. St. Miller για τη Νεμέα. Από τα λήμματα του καταλόγου συνέταξαν η κα Κ. Δημακοπούλου τα σχετικά με τα προϊστορικά ευρήματα, ο υποφωτοβίος με τα χάλκινα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, η κα Στ. Παπαδημιτρίου - Καλλιμάδα με τα χάλκινα των υπόλοιπων ελληνικών Μουσείων, η δ. Β. Μαχαιρά με τα γλυπτά, ο κ. Π. Βαλαβάνης με τους Παναθηναϊκούς αφορμούς και η δ. Ρ. Προκυντιοπούλου, μαζί με την κα Ελ. Κακαροπούλου - Στασινοπούλου, τα σχετικά με τα λήμματα των Αρχαίων των Μουσείων του εξωτερικού συνέταξαν η Luella Burn για τα αρχαία του Βρετανικού Μουσείου, ο κ. Alain Pichard και η δ. Martine Denouelle για τα αρχαία του Μουσείου του Λούβρου και η κ. Bert Kaeser για τα αρχαία του Μουσείου Μονάχου. Αξιόλογες ήταν επίσης οι συμμετοχές των κυριών Μάντης Οικονομικού, διευθύντριας του Νομισματικού Μουσείου Αθηνών, και Ντίνας Πέππα - Δελημούση, διευθύντριας του Επιγραφικού Μουσείου, που συντάξαν λήμματα σχετικά με τη νομισματική και την επιγραφική αντίστοιχα.

Τις μεταφράσεις όλων των κειμένων της έκθεσης αλλά και μεγάλου αριθμού του καταλόγου ανέλαβε ο διέξο μετ'αφραστής κ. T. Cullen, αλλά σημαντική ήταν στο θέμα αυτό και η βοήθεια των κυριών J. Binder, N. Οικονομικού, Β. Μαχαιρά και Α. Παπαδημητρίου, καθώς και των κυριών D. Hardy και D. Turner.

Η έκθεση και ο κατάλογός της είναι τώρα στη διάθεση των επισκεπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, Ελλήνων και ξένων. Σε αυτούς αναποθείκατε κατ' αρχήν να κρίνουν εάν οι προσπάθειες των οργανωτών της Έκθεσης απέδωσαν τους αναμενόμενους πνευματικούς καρπούς και αν, εγκαταλείποντας τους χώρους της Έκθεσης, ο επισκέπτης αποκομίζει νέες γνώσεις και εμπειρίες για τη σημασία της ισορροπίας άθλησης του σώματος και του πνεύματος στο θαυμαστό κόσμο της αρχαίας Ελλάδας.

Πέτρος Γ. Καλλιγάς

Έφορος Αρχαιοτήτων

Παράρματα τεύχους 30

Στο άρθρο του Β.Κ. Δωροβίνη «Συμβολές στην ιστορία της κτηριοδομίας», έγινε αντιστροφή και η εισαγωγή του άρθρου πέρασε στη σελ. 80 (στηλέ 1, 2 και 3 ως στηλ. 21). Σελ. 84, στ. 1, ο, 4, να προστεθεί: Για τη θέση του παλαιού οχυρού του βαλανείου (αρχές του αι. μ.Χ.) βλ. ο. 86, σχ. 1, αρ. 4. Σελ. 84, στ. 1, ο. 16: Γλ.

το κάρτο του Β.Πάρας βλ. εκ. 2 και 3. Σελ. 85, στ. 1, ο. 13: αστικής ζωής, αντί αστικής. Σελ. 85, στ. 3, 2: Σχετικά με, αντί σχηματικά με. Σελ. 85, στ. 3, ο. 30: σχ. 2 αρ. 1. Σελ. 86, σημείωση 5: Παναχτή, Παναιώνια Ελλάδας Περιήγησις, βιβλίο VII, Αχαϊκά, Αθήνα 1980, σ. 79-130. Σημ. 13: 77, αντί 7. Σημ. 37. The Itinerary

of Benjamin of Tudela. Οι αεροφωτ. 84 και 85 είναι από τον κ. Γιάννη Πατριανό. Ο σελ. 88 και 89 να αντιστραφούν. Σελ. 89: XVI, αντί XXII. Σελ. 88, στ. 3, ο. 20: καταστράφον, αντί καταγράφον. Επίσης, οι μεταφράσεις των άρθρων του Ρ. Faure και S. Amigues, από τα γαλλικά, ήταν του Σ. Δημήτρη Φασσέα.